

Pospíšil, Ivo

Za Sergejem Vasiljevičem Nikolským (1922–2015)

Slavica litteraria. 2015, vol. 18, iss. 1, pp. [193]-196

ISSN 1212-1509 (print); ISSN 2336-4491 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/134466>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

NEKROLOGY

IVO POSPÍŠIL

ZA SERGEJEM VASILJEVIČEM NIKOLSKÝM (1922–2015)

Dne 4. 6. 2015 zemřel v Moskvě prof. Sergej Vasiljevič Nikolskij, literární vědec, bohemista, první ruský nositel Ceny ministra zahraničí České republiky *Gratias Agit* za šíření dobrého jména České republiky v zahraničí (2000), čestný člen Společnosti bratří Čapků, doctor honoris causa Univerzity Palackého, zasloužilý pracovník vědy SSSR (1989). Tu českou cenu měl ovšem dostat za celé Československo. Jako první – kromě jeho mateřského pracoviště, Ústavu slavistiky Ruské akademie věd, dříve Ústavu slavistiky a balkanistiky Akademie věd SSSR, později Ruské akademie věd (RAN) – to oznámilo Velvyslanectví České republiky v Moskvě. Projevil se už jako relativně mladý badatel, když jeho brožuru *Karel Čapek* vydal v rámci Knihovničky Varu jako její 37. svazek Československý spisovatel roku 1952 v překladu Kamily Jiroudkové s poznámkami a vysvětlivkami Miroslava Halíka. To vlastně uvolnilo Čapkovi cestu zpět do československých vydavatelství, i když v cenzurovaném koridoru, tedy nikoli všech jeho děl, ale jen vybraných. Téhož roku se v SSSR zasloužil o vydání Čapkových esejů *Jak se co dělá*, které přeložil a doprovodil dosloven.¹ Sergej Nikolskij vyložil Čapka především jako antifašistického spisovatele, což bylo pojetí sice omezené, ale dobově a účelově fungovalo. Později toto pojetí rozšířil do roviny utopicko-vědeckofantasticko-satirické, ještě později antiutopické, jemuž

¹ *Kak eto delajetsja. Izbrannyje rasskazy i očerki.* Moskva: Goslitizdat, 1952.

Rusové někdy říkají varovné (např. роман-предостережение). Znal jsem Sergeje Vasiljeviče jen zběžně, viděli jsme se snad dvakrát třikrát, ale také jsme si občas psali. V roce jeho devadesátin jsem v našem časopise *Novaja rusistika* s jeho souhlasem uveřejnil úryvek z jeho nejnovější knihy (Сергей В. Никольский: *Над страницами антиутопий К. Чапека а М. Булгакова. Поэтика скрытых мотивов*. Moskva : Учреждение Российской Академии Наук, Институт Славяноведения РАН, 2009, с. 29–41)² s tímto krátkým ruským závěrem: „Автор текста, русский ученый, богемист Сергей Васильевич Никольский, специалист по К. Чапеку, благодаря которому произведения этого чешского автора мировой известности стали опять частично печататься в 50-е годы XX века в бывшей Чехословакии, отметил 27 февраля 2012 г. 90 лет со дня рождения (родился в 1922 г.). Сердечно поздравляет редакция журнала *Новая Русистика*.“³

V souvislosti s tím, co bylo uvedeno, se někdy rádo zapomíná, že někdejší sovětská bohemistika se v osobě Sergeje Nikolského zasloužila, jak bylo připomenuto výše, o to, že se Karel Čapek začal v padesátých letech – v době zcela nepříznivé pro jeho umělecký a lidský profil – omezit, ale přece jen vydávat. Od těchto pionýrských časů, kdy studie a kniha S. Nikolského, který ukázal Karla Čapka jako nejvýznamnějšího českého spisovatele, vyšla, napsal bohemista Sergej Nikolšij řadu knih, v nichž zmapoval podstatné osobnosti a díla moderní české literatury.⁴ Neuvádíme zde jeho překlady a četné doslovy a úvody k ruským vydáním děl českých autorů. Podílel se spolu s Lvem Kiškinem na třídílné *Antologii české poezie 19. a 20. století* (1959), psal o Janu Kollárovi, Jiřím Wolke- rovi, Karlu Havlíčkovvi.

Obdivuhodné je, že se Nikolšij stále vědecky vyvíjel, vzdělával a promýšlel své teze: v jeho díle je vidět pohyb k novým postupům a metodologiím, a to je dnes vzácné. Ve vysokém věku, na přelomu 20. a 21. století, vydává Nikolšij, častý návštěvník československých a českých

² NIKOL'SKIJ, Sergej: *Poetika zašifrovannych motivov i parallel'nyh semantičeskich polej*. *Novaja rusistika* 2012, č. 1, s. 55–67.

³ Viz *Novaja rusistika*, 2012, č. 1, s. 67.

⁴ Připomínáme jen některé jeho knižní publikace: *Karel Čapek – fantast i satirik*. Moskva: Nauka, 1973. *Karel Čapek: Sto let so dnja roždenija*. Moskva: Znanije, 1990. *Roman K. Čapeka „Vojna s salamandrami“: (Struktura i žanr)*. Moskva: Nauka, 1968. *Satiričeskije utopii K. Čapeka: Avtoref. diss. d-ra filol. nauk / AN SSSR, In-t slavjanovedenija i balkanistiki*. Moskva 1971. *Dve epochi češskoj literatury*. Moskva: Nauka, 1981 (český překlad Vladimira Kostřici jako *Dvě epochy české literatury* s doslovem Miroslava Zahrádky, Čs. spisovatel, Praha 1986).

a slovenských literárněvědných konferencí a archivů, dvě zajímavé knihy; v nich se dotýká dvou stěžejních osobností české literatury minulého století: Jaroslava Haška a Karla Čapka. Zatímco první je spíše biograficko-materiálová, druhá je typologickým srovnáním poetiky.

První se česky jmenuje *Historie postavy Švejka* (Moskva, 1997)⁵. Nikolskij zde jemně a s velkou empatií sleduje souvislosti Haškova života a díla, jeho záhadnost, poetiku setkávání, umění improvizace, hru a mytičnost, pseudopolitickou recesi, parodii, smích, komickou mystifikaci. V druhé kapitole sleduje prototyp autentického vojáka Josefa Švejka a ukazuje, jak kontaminuje s jinými prototypy, které byly známy i z naší haškologické a švejkologické literatury; Nikolskij tu poněkud „vytřel zrak“ české švejkologii tím, že šel vskutku ad fontes a objevil detaily a místo bydliště Švejkova skutečného prototypu, současně však jako literární vědec ukázal na stadiálnost vytváření titulní postavy Haškova románu. V poslední kapitole *O čem Hašek nestačil napsat* analyzuje Haškův pobyt v Rusku, jeho setkávání s Rusy v Irkutsku, jeho rybaření, vztah k Číně a zejména tajemství knihy, kterou napsal o svých ruských dobrodružstvích.

V druhé knize *Nad stránkami antiutopií Karla Čapka a Michaila Bulgakova* (Moskva 2001)⁶ Nikolskij zachytil postmoderní typ bádání, které je založeno na hledání aluzí a skrytých motivů, a využil této metody při srovnávání díla Karla Čapka a Michaila Bulgakova také prostřednictvím Alexeje Tolstého. Nikolskij ukázal Čapka a Bulgakova jako dva příbuzné autorské typy, které mají blízko k science fiction, filozofickému podobenství a podtextu, stejně jako k satíře, grotesce, alegorii a poetice šifrování. V centru autorovy pozornosti jsou zejména Čapkova *Továrna na absolutno* a *Válka s mloky* a Bulgakovovy novely *Osudná vejce* a *Psí srdce* – ukazuje zde na podobnost motivů a zašifrovaná jména. Někdy se zdá, že je to příliš komplikované a že je třeba značného domýšlení, ale vyloučit Nikolského hypotézy nelze. Nikolskému také nelze upřít v řadě objevů primát, zejména při dešifraci řady čapkovských narážek, ale mýlí se v tom, že se u nás nekomentovaly (třeba podpis pod jednou z parodických výzev ve *Válce s mloky*,

⁵ *Istorija obraza Švejka. Novoje o Jaroslavě Gaške i jego geroje*. Moskva: Rossijskaja Akademija Nauk, Institut slavistiki i balkanistiki, Izdatel'stvo „Indrik“, 1997. Česky zásluhou Dagmar Blümlové jako *V Haškových stopách za Josefem Švejkem*. Z ruského originálu přel. D. Blümlová. Pelhřimov: Společnost pro kulturní dějiny ve spolupráci s Novou tiskárnou, 2012.

⁶ *Nad stranicami antiutopij K. Čapeka i M. Bulgakova. Poetika skrytych motivov*. Moskva: Rossijskaja Akademija Nauk, Institut slavistiki, Izdatel'stvo „Indrik“, 2001.

kde je podepsán Molokov – aluze s Molotovem, tehdejším sovětským politikem, pozdějším ministrem zahraničí, který vystřídal liberálnějšího Litvinova; je pravda, že řada míst se kdysi nekomentovala kvůli cenzuře, ale čtenářstvo všechny hlavní narážky jako zcela samozřejmé plně chápalo – v tom české prostředí bylo a je neméně tak politické jako ruské). Český pohled jak na Haška, tak na Čapka by ovšem byl přece jen jiný. Právem však Nikolskij české bohemistice vytýká nedbalost v komentářích, ale sám bych viděl hlavní problém někde jinde: v malé schopnosti české literárněvědné bohemistiky – a to je bolest zcela zřetelná – vidět českou literaturu v mezinárodních, srovnávacích souvislostech. Obě Nikolského knižní studie – stejně jako práce britského bohemisty R. Pynsenta nebo Itala S. Corduase – nám obnažují naši vlastní literaturu z jiného, nečekaného zorného úhlu. Jak Bulgakova, tak Čapka charakterizuje Nikolskij v závěru jako odpůrce radikálnosti nástrojů (myslí tím nástroje přetváření společnosti), když cituje známé Čapkovy věty o jeho výhradách ke komunismu (revoluce, diktatura nejsou ideály, ale prostředky, k jejichž hrubosti má nedůvěru), ale je zřejmé, že tyto věty mají ještě obecnější dosah.⁷

Sergej Nikolskij si získal v českém prostředí jméno díky svému pochopení díla Karla Čapka, jímž se zabýval celý život, ale jeho význam pro ruskou bohemistiku a bohemistiku a slavistiku jako takovou je mnohem větší. Především nám ukázal na význam některých špiček české literatury, nejen Čapka, ve světových souvislostech. Tím zároveň ukázal – spolu s jinými, např. s Hanou Voisine-Jechovou – znovu opakují –, že česká bohemistika dlouhodobě trpí deficitem komparativního vidění literatury: daří se to více v literární teorii, často až příliš imitativně, ale nikoli v poetice a práci a materiálem konkrétních literárních děl. O to jsou impulsy zesnulého ruského slavisty Sergeje Nikolského pro nás významnější.

⁷ Viz část naší recenze *Dvě zasvěcené knihy nestárnoucího ruského bohemisty* (Sergej Vasil'evič Nikol'skij: Istorija obraza Švejka. Novoje o Jaroslave Gaške i jeho geroje. Moskva: Rossijskaja akademija nauk, Institut slavjanovedenija i balkanistiky, Izdatel'stvo „Indrik“, 1997, 176 s., obrazové přílohy; Sergej Vasil'evič Nikol'skij: Nad stranicami antiutopij K. Čapeka i M. Bulgakova. Poetika skrytych motivov. Moskva: Rossijskaja akademija nauk, Institut slavjanovedenija, Izdatel'stvo „Indrik“, 2001, 175 s., obrazové přílohy). *Slavica Litteraria*, X 5, 2002, s. 123–124.